

Anna Reglińska-Jemioł*

Z WARSZTATU STUDIÓW NAD KULTURĄ TANECZNĄ (O POTRZEBIE DOKUMENTACYJNO-ŹRÓDŁOWYCH INICJATYW WYDAWNICZYCH). PRZEGLĄD STANU BADAŃ NAD SZTUKĄ TERPSYCHORY EPOK DAWNYCH

SŁOWA KLUCZOWE

kultura taneczna; balet; literatura dawna; Claude François Ménéstrier SJ; bibliografia tańca

„*My, Taniec*”

Powyższy nagłówek wprowadzający do głównych rozważań nad warsztatem badań kultury tanecznej nawiązuje, a dokładniej stanowi fragment tytułu książki *My, Taniec. Antologia polskiej krytyki tańca po 1989 roku* (2013)¹. Publikacja ta gromadzi w jednym tomie relacje z festiwali tańca, recenzje spektakli tanecznych z czasopism teatralnych, teksty prasy codziennej, które odbiorcy pozwalają na konfrontację z twórczością ludzi tańca o różnej proveniencji. Wybór tej pozycji nie jest przypadkowy – także w kontekście refleksji teoretycznej nad zjawiskiem tańca epok dawnych. Analiza prowadzonej tu narracji buduje silne przeświadczenie badawcze, że mówienie, studiowanie, a przede wszystkim pisanie o sztuce Terpsychory jest swoistą „reedycją” źródeł tej sztuki i tym samym nie jest możliwe jedno kanoniczne

* Anna Reglińska-Jemioł – dr, adiunkt Uniwersytetu Gdańskiego, Instytut Filologii Polskiej Uniwersytetu Gdańskiego, Zakład Historii Literatury Polskiej, ul. Wita Stwosza 55, 80-308 Gdańsk, <https://orcid.org/0000-0001-5471-8032>; e-mail: anna.reglinska-jemiol@ug.edu.pl

¹ We *Wstępie* redaktorka publikacji Jadwiga Majewska wpisuje taniec w ramy kategorii kulturowych, czy antropologicznych, ale widzi w nim również swoiste zwierciadło historii, w którym łatwo dostrzec refleksy wszelkich transformacji historycznych, społecznych i ideowych. Por. Majewska 2013. Także *Tańcząc piórem*. 2014.

ujęcie, podejście do tego tematu (Majewska 2013: 9–24). „Niematerialne” świadectwa kultury dawnej (jakimi pozostają formy taneczne) wymagają szczególnego odczytania, stąd dostrzegalną współcześnie tendencją jest ukierunkowanie na badania interdyscyplinarne². W pełni uzasadnione zatem staje się użycie w tym specyficznym warsztacie badawczym narzędzi i metod z różnych dziedzin i dyscyplin (literaturoznawstwa, teatrologii, historii, pedagogiki, muzykologii, filozofii, antropologii, turystyki kulturowej, socjologii, medioznawstwa, etc.).

Jak podkreśla Anna Królica, „uczynienie z tańca przedmiotu badań akademickich wymaga stworzenia teoretycznych założeń i metodologii, czyli, mówiąc obrazowo, »skrzynki z narzędziami«”. Autorka wskazuje między innymi na historyczne badanie źródeł czy biograficzne badanie kontekstów (Królica 2011: 143–144). Analizując utancznione formy parateatralne w swym wyrazie zbliżone do struktur dramatycznych, założyć można ponadto odniesienie do metod stosowanych wobec teatru dramatycznego czy muzycznego (skupienie uwagi na takich elementach dzieła jak akcja, postaci, muzyka, kostium, czy scenografia). Przedmiotem zainteresowania badawczego stać się może również zespół reakcji odbiorczych (publiczności teatralnej reprezentującej wszak podobną kulturę, stan wiedzy, strukturę psychiczną, często także wspólny model wychowania, posługującej się wspólnym wzorcem komunikacyjnym). Tak prowadzona myśl naukowa daje podstawę do sformułowania pytań o potrzebę podejmowania dokumentacyjno-źródłowych inicjatyw wydawniczych, a przede wszystkim pozwala dostrzec wagę tego postulatu w kontekście oglądu zjawiska kultury tanecznej epok dawnych w trój-relacji: literatury, zjawisk teatralnych i myśli o wychowaniu (w tym aspekcie za wskazaniem na dorobek badawczy Doroty Żołądz-Strzelczyk).

Jednak jak zauważa Roderyk Lange³:

istniejące w literaturze opisy scen tanecznych są w gruncie rzeczy rejestracją subiektywnych wrażeń [...]. Czasami są to poetyckie skojarzenia, filozoficzne wywody lub osobiste asocjacje zawierające niewiele realiów [...]. Bardzo istotnym źródłem w badaniach tańca jest

² Przegląd stanu badań w tym obszarze pozwala na uchwycenie pewnej dynamiki tej zmiany, która łączy się z odejściem od wcześniejszych, „tradycyjnych” metod pracy badawczej (na przykład bardziej „literacko ukierunkowanych”) na rzecz interdyscyplinarnej postawy. Por. także założenia metodologiczne przedstawione przez Hannę Raszewską-Kursę w rozprawie o *Empatii, choreografii i śmiechu jako nadziei dla ludzkości. Komizmie w sztuce tańca i choreografii w Polsce w XXI wieku* (Raszewska-Kursa 2023: 13–26; 38–42). Temat stanu badań nad polską retrospektywną bibliografią choreologiczną rozwija Alicja Iwańska w artykule *Bibliografia polskiej literatury tanecznej: prolegomena. Stan, potrzeba i możliwości badań* (Iwańska 2023).

³ Roderyk Lange (1930–2017): wybitny badacz kultury tanecznej, etnolog, autor licznych (ponad dwustu) opracowań z dziedziny choreologii i antropologii tańca, dyrektor Instytutu Choreologii w Poznaniu, jednej z niewielu placówek w Polsce zajmujących się teorią tańca, prezes Polskiego Forum Choreologicznego (Jasiewicz 2017: 635–640).

ikonografia, a więc wszelkie ryciny, obrazy i rzeźby przedstawiające wybrane momenty z przebiegu tańca, a więc statyczne pozy, wyrwane z kontekstu ruchowego (Lange 2012: 18,19).

Forma przedstawionych w artykule dociekań nie stanowi próby całościowego oglądu tematu warsztatu badań nad kulturą taneczną (choćby ze względu na wymogi formalny objętości tekstu). Nie odnosi się też zatem do części zagadnień (przykładowo z obszaru etnomuzykologii, muzykologii, etnografii, etnologii, folklorystyki)⁴, które mogłyby jeszcze pełniej ilustrować sygnalizowaną problematykę. Autorce chodziło o zarysowanie konceptu materii studiów nad formami steatralizowanego tańca epok dawnych. Dalej o osadzenie go w szerszym polu dyskusji nad ogólnym miejscem badań kultury tanecznej (z naciskiem na sztukę tańca do XVIII wieku) w strukturze działań podejmowanych przez środowiska (instytucje) naukowe.

Ważne punkty w badaniach kultury tanecznej

Rynek książek o tańcu (artystycznym) w Polsce to raczej rynek lokalny, ze znajomymi twarzami i adresami. Ta lokalność jest, miejmy nadzieję, tylko etapem, ale pozwala na ukształtowanie się niewielkiego środowiska czynnych autorów, kształtujących poziom i kierunki dyskursu o tańcu w Polsce.

Do niedawna dominowały publikacje datujące się od lat 30. i poświęcone głównie tańcom tradycyjnym, w tym leksykon *Taniec w polskiej tradycji* Grażyny Dąbrowskiej, książki metodyczne tańców historycznych Marii Drabeckiej oraz podstawowe podręczniki historyczne i książki popularyzatorskie Ireny Turskiej i Janiny Pudełek, powstałe kilkadziesiąt lat temu i nie zawsze wolne od ducha propagandy PRL (Szymajda 2020: 65)⁵.

⁴ Nie podejmuje się zatem tu refleksji nad ważnymi pracami Ludwika Bielawskiego, Jana Stanisława Bystronia, Grażyny Dąbrowskiej, Łukasza Gołębiewskiego, Karola Hławiczki, Oskara Kolberga, Kazimierza Moszyńskiego, Tomasza Nowaka, Jadwigi i Mariana Sobieskich, czy Zofii Sześzewskiej.

⁵ Autorka w konkluzji zamykającej tekst podkreśla, że obietnicą „skontekstualizowania nielicznej i już dość wiekowej literatury historycznej” o tańcu jest projekt *Słownik tańca XX i XXI wieku*, opracowywany przez grono ponad 20 badaczy na Uniwersytecie Łódzkim (Szymajda 2020: 70). Wspomniana pozycja została ostatecznie wydana nakładem Wydawnictwa Uniwersytetu Łódzkiego w 2022 roku pod redakcją Małgorzaty Leyko, Joanny Szymajdy (właśnie), przy współpracy Tomasza Ciesielskiego. W tym pierwszym tak obszernym leksykograficznym opracowaniu (ponad pięćset haseł) dotyczącym szeroko rozumianych współczesnych praktyk ruchowym nie zabrakło także odniesień do historycznych form tradycyjnych. Badaczom dawnej kultury tanecznej tak przyjęta optyka analizy problemów estetycznych i teoretycznych sztuki tańca jest zdecydowanie pomocna (por. hasła *Austria, Belgia, Chiny, Dania, Francja, Hiszpania, Indie, Turcja, Wielka Brytania, Włochy – rozwój tańca współczesnego; solowy taniec mężczyzn i kobiet; tradycyjne tańce grupowe; choreografia; danse macabre; dramaturgia tańca; estetyka tańca; komediobalet; literatura i taniec; muzyka w tańcu; notacja tańca; operobalet; polityka tańca; polskie tańce narodowe; rekonstrukcja choreograficzna; tancerz/tancerka*). Wydanie więczych ponadto *Aneks. Słowniczek podstawowych pojęć baletowych* (*Słownik tańca* 2022: 59–60; 96–98; 109–111; 133–137; 144–145; 170–174; 180–182; 193–194; 210–212; 245–250; 268–280; 323–333; 372–374; 418–419; 452–453; 464–465; 484–486; 507–508; 529–531; 600–601; 652–657; 679–684; 690–698; 715–724).

Podkreślimy raz jeszcze, że dziś warsztat badań nad kulturą taneczną, a wraz z nim zasób środków wykorzystywanych przez naukowców w procesie pracy twórczej obejmuje różne płaszczyzny – literacką (wśród nowszych publikacji odnoszących się do epok dawnych wymienimy edycję krytyczną zbioru medytacji jezuita Marcina Hińczy: *Płęsy Aniołów* (1638), wydaną przez Alicję Bielak w serii „Biblioteki Pisarzy Staropolskich”)⁶, teatralną (seria „Teksty Źródłowe do Historii Dramatu i Teatru”, „Studia z Dziejów Teatru w Polsce”, „Studia i Materiały do Dziejów Muzyki Polskiej”), czy wreszcie sferę medialną. W steatralizowanych formach tańca tę ścieżkę intertekstualności i intermedialność przekazu wyznacza słowo ściśle należące do materii literatury i obraz przynależny sztukom wizualnym. Konrad Chmielecki pisząc o przedmiocie badań estetyki intermedialności, wyraźnie klasyfikuje pojęcie *intermedium*. Tu obok między innymi „poezji wizualnej, fotografii intermedialnej, filmu, animacji komputerowej, teatru” wymienia balet jako rodzaj przedstawienia scenicznego wyraźnie eksponującego bliski związek słowa, muzyki i tańca (Chmielecki 2008: 35, 93–94).

W świetle studiów dokumentów osobistych (w tym pamiętników, wspomnień, listów, autobiografii wybitnych artystów sztuki tanecznej) możliwym staje się również odpowiedź na pytanie o rolę choreografii i języka tańca jako autonarracyjnych świadectw⁷.

To doświadczenie „spotkania ze sztuką tańca” (nawiązując tym stwierdzeniem do tytułu ostatniej publikacji Turskiej – wybitnej badaczki, historyczki, krytyczki i teoretyczki sztuki baletowej⁸) nie byłoby w pełni wartościowe, gdyby nie historia teatralnych form tanecznych spisana na kartach „Pamiętnika Teatralnego”, ścieżka

⁶ Wśród wcześniejszych prac odnoszących się do tematu korespondencji sztuk tańca i literatury dawnej między innymi: Kowalczykówna (1984–1985); Mazur (1997), w tym samym tomie praca Zagórowskiej-Acerboni szczegółowo odnotowująca przegląd źródeł do historii tańca w Polsce średniowiecznej; Bobrowska (2002); Konarska-Zimnicka (2009); Jesionowska (2013); Szczepanowicz (2016). W kontekście badań nad literaturą wieku XIX: *Taniec w literaturze* (2012), Narewska-Siejda (2021).

⁷ Z licznych materiałów, w których te tropy polskiej kultury tanecznej epok dawnych możemy odnaleźć, wskazywamy: *Opis obyczajów za panowania Augusta III* Jędrzeja Kitowicza (1970), *Polskę stanisławowską w oczach cudzoziemców* w opracowaniu Wacława Zawadzkiego (1963), *Nowe Ateny* Benedykta Chmielowskiego (1966), *Cudzoziemcy o Polsce. Relacje i opinie* (1971), *Pamiętniki czasów moich* Juliana Ursyna Niemcewicza (1957), *Pamiętniki króla Stanisława Augusta. Antologia* (2013), publikację *Teatr Narodowy 1765–1794* pod red. Jana Kotta (1967).

⁸ Turska (1912–2012), oprócz wspomnianej pozycji: *Spotkanie ze sztuką tańca* (2000), opublikowała szereg fundamentalnych pozycji książkowych dla rozwoju myśli naukowej o tańcu w Polsce: *Co to jest balet?* (1957), *Krótki zarys historii tańca i baletu* (1962; wyd. 6: 2024), *W kręgu tańca* (1965), *Przewodnik baletowy* (1973, wyd. 2: 1989), *Balety Piotra Czajkowskiego* (1981), *Almanach baletu polskiego* (1983). Szczegółowy biogram oraz wykaz wszystkich publikacji por. portal prowadzony przez Narodowy Instytut Muzyki i Tańca – taniecpolski.pl. Protokół dostępu: <https://taniecpolska.pl/ludzie-tanca/irena-turska/> [4.09.2023].

naukowa zaznaczona nazwiskami takich badaczek i badaczy, jak Bożena Mamontowicz-Łojek⁹, Janina Pudełek, Arnold Szyfman, Karyna Wierzbicka-Michalska¹⁰. Tym bardziej że tradycja polskich czasopism naukowych dedykowanych wyłącznie kulturze tanecznej nie obfituje w mnogość tytułów – tu można wskazać ukazujący się do 1993 roku „Taniec” oraz wydawane od 1999 roku „Studia Choreologica”. Zatem każdy z nas (akademików), odwołujący się w swej pracy do stanu literatury tanecznej, poniekąd „wychowywał” się na lekturach artykułów zamieszczanych na łamach „Pamiętnika Teatralnego” – one stały się pierwszym drogowskazem (często „niedoścignionym” wzorem refleksji o formach tanecznych w tradycji teatralnej).

Jedną z tez raportu projektu badawczego: *Bibliografia zagadnień tańca 1967–2017. Wybrane obszary*¹¹, realizowanego w ramach VII edycji programu „Muzyczne białe plamy” Instytutu Muzyki i Tańca (autorstwa Aleksandry Kleinork, Zuzanny Kupidry oraz Hanny Raszewskiej-Kursy), jest postulat

wyemancypowania choreologii jako autonomicznej dyscypliny naukowej w dziedzinie nauk humanistycznych na równi z teatrologią, literaturoznawstwem, filmoznawstwem i muzykologią (Kleinork, Kupidra, Raszewska-Kursa 2019: 399–400).

Ponadto przejrzyste wyodrębnia się tu w strukturze stworzonego katalogu kategorii tematycznych subdyscyplin historii tańca (a w niej historii form scenicznych, czy przemiany tańca w ujęciu chronologicznym), dalej wskazuje się na związki tańca z innymi dziedzinami sztuki (muzyką, teatrem, filmem, literaturą, sztukami wizualnymi), a nawet związki międzydziedzinowe – szczególnie z medycyną (Kleinork, Kupidra, Raszewska-Kursa 2019: 400).

⁹ Szczegółowy raport z zawartości zbioru „Archiwum Bożeny Mamontowicz-Łojek w Instytucie Teatralnym w Warszawie” przedstawia Hanna Raszewska-Kursa. Materiał dostępny w portalu prowadzonym przez Narodowy Instytut Muzyki i Tańca – taniecpolska.pl/krytyka/archiwum-bozeny-mamontowicz-lojek-w-instytucie-teatralnym-w-warszawie-analiza-zawartosci-zbioru-i-jego-potencjalu-dla-badan-tanca/ [18.08.2023].

¹⁰ Por. *Bibliografia zagadnień tańca poruszanych w „Pamiętniku Teatralnym” w latach 1952–2021* w opracowaniu Hanny Raszewskiej-Kursy („Pamiętnik Teatralny” 2022). Protokół dostępu: https://czasopisma.ispan.pl/pliki/pt/bibliografie/bibliografia_zagadnien_tanca.pdf [3.08.2023].

¹¹ Projekt zespołu badaczek obejmuje 7702 adresy bibliograficzne polskich publikacji, a także materiałów niepublikowanych stworzonych na wybranych uczelniach w latach 1967–2017 i stanowi kontynuację prac zainicjowanych przez Irenę Ostrowską i Roderyka Langego, wydanych w formie sześciu tomów *Bibliografii zagadnień tanecznych* za lata 1945–1966. Z perspektywy ogłędu zagadnienia warsztatu badań nad kulturą taneczną epok dawnych szczególnie istotna wydaje się część sprawozdawcza z prac kweryndowych realizatorek konceptu, w której zebrane zasoby wskazują na szczególną aktywność badawczą wybranych ośrodków akademickich: m.in. Uniwersytetu Muzycznego Fryderyka Chopina, Wydziału Teatru Tańca w Bytomiu, czy Akademii Sztuk Teatralnych im. Stanisława Wyspiańskiego w Krakowie (Kleinork, Kupidra, Raszewska-Kursa 2019: 396–398). Por. także Raszewska-Kursa 2018.

I mniej oczywiste tropy...

Zapis tej refleksji, skupionej wokół badań nad kulturą taneczną epok dawnych warto uzupełnić o nieco mniej „ewidentne” (z perspektywy powszechnego odbioru czytelniczego) hasła tematyczne – do jakich niewątpliwie zalicza się taneczna tradycja szkolnych teatrów zakonnych, ze szczególnym uwzględnieniem jezuickiej myśli teoretycznej o sztuce Terpsychory. Właśnie spod pióra francuskiego jezuity – Claude’a François’a Ménéstiera wyszło pierwsze encyklopedyczne omówienie historii tańca (*Des ballets anciens et modernes selon les règles du théâtre*, 1682). Tak nakierowaną narrację badawczą rozwijają prace Tomasza Jeża, Ireny Kadulskiej, Małgorzaty Mieszek, Jana Okonia, Judith Rock, Anny Reglińskiej-Jemioł¹². Na kartach zachowanych programów teatru jezuickiego opracowanych przez zespół Władysława Korotaja w tomie *Dramat staropolski od początków do powstania sceny narodowej. Bibliografia* (pozycji kluczowej w perspektywie badania dawnego teatru) odnaleźć można przykłady 428 wstawek choreograficznych różnego typu¹³: od pojedynczych saltów, skoków, grupowych scen tańczonych i pantomimicznych do tytułów baletów z akcją (więcej por. Reglińska-Jemioł 2012: 195–224).

W materii źródłowej badacz kultury tanecznej konfrontuje się często z brakiem wyraźnej, pełnej dokumentacji, opracowania i interpretacji materiałów trudno dostępnych, rozproszonych (przede wszystkim tych ulotnych i „nieoczywistych” w swej genologii czy formie). Jednym z większych wyzwań warsztatowo-badawczych pozostaje wciąż słabo ugruntowana w dyskursie naukowym pozycja libretta baletowego. Alternatywną propozycją pozostaje rezygnacja z ograniczonej definicji tej formy gatunkowej widzianej tylko jako *quasi*-teatralny scenariusz na rzecz szerszej formuły – literacko-artystycznego świadectwa wpisanego

¹² Por. Jeż 2013; Kadulska 1974; Mieszek 2021; Okoń 2018; Reglińska-Jemioł 2012; Reglińska-Jemioł 2013: 297–307; Rock 1996.

¹³ Z połowy XVIII wieku zachowały się cztery drukowane programy: *Balet męznego człowieka w osobie Herkulesa wyrażający* [post 1750]; *Balet bożka trunków Bachusa wesóły początek, smutny zaś koniec mający* z 1754 roku. Z 1754 roku pochodzi także wileński *Balet w osobie Oresta, karę bogów na ludzi sprowadzoną za nieuszanowanie świątyn i oraz pewną obronę w niebezpieczeństwie życia garnącym się do nich wyrażający*; czy *Balet, wiek ludzki w czterech częściach zamknięty, wiosną młody, latem średni, jesienią podeszły, zimą sędziwy wiek wyrażający* wystawiony w 1761 roku. Pozostały materiał pozwala na wyróżnienie 14 kategorii, motywów i typów tańca w układzie formalno-rzeczowym. W większości przypadków nazwy wstawek tanecznych informują o wykonujących go postaciach (w tym zbiorze umieścić można: skoki przedstawicieli określonej zbiorowości, taniec nawiązujący do świata antyku, salt przedstawicieli grup zawodowych, wstawki choreograficzne z udziałem postaci ze świata nadprzyrodzonego, tańce przyrodnicze, taniec alegoryczny i częściowo układy taneczne z polskim akcentem). Nazwy: taniec charakterystyczny, układy choreograficzne z motywem dworu, częściowo salt z elementem „wojskowym”, salt bez określonego charakteru, taniec anagramatyczny, salt z rekwizytem oraz balety należy odnieść do formy i kształtu scenicznej kompozycji. O samych sumariuszach i programach teatralnych por. Korotaj 1967: 81–109.

w kulturowy kontekst epoki (Reglińska-Jemioł 2020: 316–318)¹⁴. Takie podejście doposaża warsztat badań nad kulturą taneczną w nową „skrzynkę z narzędziami” (nawiązując do tekstu Anny Królicy) oraz warunkuje odmienne możliwości interpretacyjne (na przykład perspektywa narratologiczna – Pawłowska 2016). Odrębną przestrzeń dla naukowej myśli o historii baletu polskiego stwarza Stefan Drajewski (Drajewski 2017, 2019: 196–206). W swej autorskiej propozycji nowego spojrzenia i badania relacji tekstu literackiego oraz choreograficznego przekazu: pojęcia ekfrazy choreograficznej stara się „zastąpić dotychczasowe nieostre dywagacje na temat inspiracji, wpływu, przekładu dzieła z jednego systemu znakowego na inny” (Drajewski 2019: 196).

W tak zarysowanym spectrum badawczym łatwiej dostrzec ową wspólnotę myślową różnorodnych tekstów kultury (literatury, teatru, baletu), niezależnie od ich struktury, organizacji semiotycznej. Dyskusja wokół stanu badań nad źródłami i samej literatury tanecznej w Polsce, a przede wszystkim ich dalszych perspektyw trwają w tradycji studiów kulturowych od lat (analizę taką podjęła m.in. Pudełek na łamach „Pamiętnika Teatralnego” już w 1965 roku). Incydentalnie na łamach czasopism głównie o charakterze teatrologicznym¹⁵ pojawiają się publikacje podejmujące temat libretta baletowego epok dawnych wraz z dołączonym materiałem źródłowym. Na przykład opublikowany w „Notatniku Teatralnym” artykuł Zbigniewa Jędrychowskiego, w którym autor zamieścił trzy libretta baletów z repertuaru grodzieńskiej sceny Antoniego Tyzenhauza z 1778 roku – *Balet wieśniacki*, *Quartetto dudarskie*, *Drugi balet piekarski* (Jędrychowski 2002). Także tekst Mamontowicz-Łojek wraz z *Aneksem*, który zawiera libretto baletu alegorycznego Gabriela Le Doux wystawionego 2 sierpnia 1787 roku w teatrze na Wyspie w Łazienkach – *Scytowie przez Minerwę zgromieni* w języku francuskim oraz w polskim tłumaczeniu Hanny Szymańskiej (Mamontowicz-Łojek 1967). W kontekście tym należy wymienić balet tragiczny Jeana Georges’a Noverre’a *Medea i Jazon* przetłumaczony i dołączony w formie aneksu do polskiej edycji traktatu francuskiego choreografa (Noverre 1959), a także dwa balety jezuickie opublikowane w edycji pod redakcją Kadulskiej (*Teatr jezuicki XVIII i XIX wieku w Polsce*) – *Balet bożka trunków Bachusa* (1754) oraz *Balet, wiek ludzki w czterech częściach zamknięty* (1761) (Kadulska 1997). Na marginesie tych rozważań podkreślimy raz jeszcze, że już na poziomie krytyki teatralnej zauważalne jest owo

¹⁴ Z publikacji rozwijających ten wątek badawczy wymienimy pracę Jakuba Walczaka (2014), cykl artykułów Marty Wybraniec (2011, 2014, 2015, 2016), które ukazały się na łamach *Językoznawstwa*.

¹⁵ Rolę forum dyskusji nad kulturą taneczną na przestrzeni epok od najdawniejszych do współczesności pełniły i wciąż pełnią „Didaskalia. Gazeta Teatralna”, w zakresie sztuki szkoły tańca klasycznego – „Ruch Muzyczny”, „Muzyka”, „Barok”.

niedookreślenie statusu libretta baletowego, którego oceny wystawiane zadają się być oparte są na niejasnych kryteriach.

W 23 tomie rocznika „Studia Choreologica” (wydanym w 2022 roku), Tomasz Nowak pochyla się nad tematem: „Polski rękopiśmienny zbiór *Ballets de Noverre* – stan obecny i perspektywy badań”. Badacz szczegółowo analizuje tu między innym polskie edycje dzieła reformatora tańca na tle europejskich przedsięwzięć publikacyjnych. Wśród stawianych postulatów wysuwa ten o potrzebie pogłębienia studiów nad rolą rękopisu Noverre’a w ówczesnym środowisku tanecznym Warszawy. Ta cenna uwaga jeszcze wyraźniej wybrzmiewa w kontekście zbliżającej się w 2027 roku 300. rocznicy urodzin choreografa (Nowak 2022: 144–150). Rok jubileuszu może stać się doskonałym początkiem intensyfikacji badań nad kulturą taneczną osadzonych w perspektywie komparatystycznej, ideowej, ale nade wszystko źródłoznawczej.

Nieziemiennie od wielu lat na polskim rynku wydawniczym funkcję swego almanachu sceny baletowej pełni *Przewodnik baletowy* Turskiej (również wciąż jednym z głównych wydawców książek naukowych związanych tematycznie z kulturą taneczną pozostaje Państwowe Wydawnictwo Muzyczne). W 2024 roku właśnie nakładem PWM ukazała się zaktualizowana edycja *Krótkiego zarysu historii tańca i baletu*. Wznowienie (po 14 latach od ostatniej edycji), a przede wszystkim zaktualizowanie i uzupełnienie tego podstawowego na polskim rynku wydawniczym kompendium wiedzy z historii kultury tanecznej jest wyraźnym znakiem rosnącego zainteresowania tematem tańca (Turska 2024)¹⁶.

Kluczowym dziś wydaje się pytanie o sposób (już nie tylko o celowość) odpowiedzi na zwiększającą się potrzebę wydawania tekstów źródłowych do dziejów Terpsychory. Stąd główny przekaz powyższego artykułu jego autorka wiąże z namysłem nad identyfikacją, proveniencją oraz tożsamością naukową badaczy kultury tanecznej, jak również samego problemu funkcjonalności i konkretyzacji tej kategorii dyscyplinarnej wraz z jej specyficznym instrumentarium poznawczym w polu szerszej narracji naukowej (postulując w niej wyraźnie ideę źródłowości). Zamyśl ten z wielkim rozmachem badawczym zrealizował Wojciech Klimczyk w swej dwutomowej publikacji *Wirus mobilizacji. Taniec a kształtowanie się nowoczesności (1455–1795)*, która ukazała się w 2015 roku nakładem Wydawnictwa Universitas. W tym imponującym naukowym dyskursie (pod względem autorskich założeń metodologicznych, ich praktycznych realizacji treściowych, a nade wszystkim szczegółowych odwołań do literatury źródłowej – traktatów czy podręczników tańca dotąd niedostępnych w języku polskim: między innymi Domenico z Piacenzy, Guglielmo Ebreo, Johna Weavera, Thoinot Arbeau, czy Pierre’a

¹⁶ Opiekę nad merytoryczną wykładnią tego projektu publikacyjnego objęła Joanna Sibilska.

Rameau) wyraźnie wyeksponowany jest status sztuki tanecznej jako artystycznego, intelektualnego i kulturotwórczego medium.

Wciąż jednak pozostaje pewien niedosyt inicjatyw wydawniczych, które transferowałyby, promowały tę koncepcję – tak istotną w naukach humanistycznych – ułatwiając tym samym recepcję badań nad kulturą taneczną epok dawnych. Wzorem chociażby serii poświęconym pokrewnym obszarom badawczym: „Monumenta Musicae in Polonia”, w której w formie faksymilowej publikowane są najcenniejsze polskie, związane z Polską lub zachowane w Polsce powstałe do XIX wieku źródła muzyczne czy „Theatroteka. Źródła i materiały do historii teatru” pod redakcją Dobrochny Ratajczakowej¹⁷.

BIBLIOGRAFIA

Bobrowska Jadwiga Romana. 2002. *Wacław Potocki o tańcach włoskich, francuskich i hiszpańskich w XVII–wiecznej Polsce*. „Muzyka”, nr 2. S. 85–95.

Chmielecki Konrad. 2008. *Estetyka intermedialności*. Kraków: Wydawnictwo Rabid.

Chmielowski Benedykt. 1966. *Nowe Ateny albo akademie wszelkiej sciencyi pełna, na różne tytuły iak na Classy podzielona. Mądrym dla memoryatu, Idiotom dla Nauki, Politykom dla Praktyki, Melancholikom dla rozrywki*. Wybór i opracowanie tekstu Maria i Jan Józef Lipsy. Kraków: Wydawnictwo Literackie.

Cudzoziemcy o Polsce. Relacje i opinie. 1971. T. 1–2. Wybrał i opracował Jan Gintel. Kraków: Wydawnictwo Literackie.

Drajewski Stefan. 2019. *Zatańczyć. Studia nad polskim baletem i teatrem tańca*. Poznań: Akademia Muzyczna im. I.J. Paderewskiego w Poznaniu.

¹⁷ Idea powstania „Theatroteki” była związana z rozkwitem polskiej nauki o teatrze i wzięła się z niedostatku tekstów źródłowych z historii teatru w Europie i na świecie, zarówno dotyczących wieków dawnych, jak i czasów najnowszych. Inspiracją do stworzenia tego cyklu była także niewielka seria takich tekstów źródłowych, ukazująca się w latach 50. pod redakcją Grzegorza Sinki. Ukazała się wówczas między innymi *Teoria i praktyka tańca* Jean Georges Noverre’a w przekładzie i opracowaniu Turskiej, traktat Furttenbacha *O budowie teatrów* w przekładzie i opracowaniu Raszewskiego czy *Teorie dramatyczne oświecenia francuskiego* Ewy Rządzkowskiej. Seria ta wyprzedziła jednak czas rozwoju polskiej teatrologii i, niestety, szybko zakończyła swój żywot. Protokół dostępu: <http://terytoriaksiazki.pl/projekty/theatroteka/> [9.09.2023].

Nadmierzmy, że podstawą tłumaczenia na język polski reformatorskiej myśli Noverre’a dokonanego przez Turską w 1959 roku nie był traktat teoretyczny *Les lettres sur la danse et sur les ballets* (1760), a rękopis choreografa podporowany Stanisławowi Augustowi. Całość zbioru – 11 tomów rękopisu została zdigitalizowana w ramach projektu „Nowa jakość udostępniania dóbr kultury na Uniwersytecie Warszawskim – stworzenie centrum digitalizacji zbiorów bibliotecznych i muzealnych”. Protokół dostępu: <https://crispa.uw.edu.pl/> [25.06.2023]. Por. także: Rey 1959; Szyfman 1954; Wierzbicka-Michalska 1956; Nowak 2022.

Drajewski Stefan. 2017. *Ekfrazy dzieła muzycznego w choreografiach Conrada Drzewieckiego*. Poznań: Akademia Muzyczna im. I.J. Paderewskiego w Poznaniu.

Dramat staropolski od początków do powstania sceny narodowej. Bibliografia, t. 2: *Programy drukiem wydane do r. 1765*, cz. 1: *Programy teatru jezuickiego*. 1976. Oprac. zespół pod kierunkiem Władysława Korotaja. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

Hińcza Marcin. 2019. *Płęsy Aniołów Jezusowi narodzonemu, naświętszego Krzyża tańce*. Wyd. Alicja Bielak. Warszawa: Wydawnictwo IBL PAN.

Iwańska Alicja. 2023. *Bibliografia polskiej literatury tanecznej: prolegomena. Stan, potrzeba i możliwości badań*. „Studia Choreologica”, vol. 24. S. 113–184.

Jasiewicz Zbigniew. 2018. *Roderyk Lange (1930–2017)*. „Lud. Organ Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego”, t. 101. S. 635–640.

Jasionowska Marianna. 2013. *Taniec w „Dworzanie polskim” Łukasza Górnickiego. Studium porównawcze z „Il libro del Cortegiano” Baldassarra Castiglione*. „Studia Choreologica”, vol. 14. S. 163–178.

Jeż Tomasz. 2013. *Kultura muzyczna jezuitów na Śląsku i ziemi kłodzkiej (1581–1776)*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Sub Lupa.

Jędrzychowski Zbigniew. 2002. *Labuś grodzieński. Libretta baletowe z roku 1778*. „Notatnik Teatralny”, nr 26. S. 152–161.

Judkowiak Barbara. 2010. *O nobilitacji sztuki teatru i aktora*. W: Franz Lang. *O działaniu scenicznym*. Przeł. Justyna Zaborowska-Musiał, wstęp Barbara Judkowiak. Gdańsk: Słowo/Obraz terytoria. S. 5–33.

Kadulska Irena. 1974. *Ze studiów nad dramatem jezuickim wczesnego Oświecenia (1746–1765)*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

Kitowicz Jędrzej. 1970. *Opis obyczajów i zwyczajów polskich za panowania Augusta III*. Oprac. Roman Pollak. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

Kleinork Aleksandra, Kupidura Zuzanna, Raszevska-Kursa Hanna. 2019. *Katalog Bibliografia zagadnień tańca 1967–2017. Wybrane obszary – raport*. „Studia Choreologica”, vol. 20. S. 393–402.

Klimczyk Wojciech. 2015. *Wirus mobilizacji. Taniec a kształtowanie się nowoczesności (1455–1795)*. T. 1–2. Kraków: Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych „Universitas”.

Konarska-Zimnicka Sylwia. 2009. *Taniec w Polsce średniowiecznej. Świadectwo źródeł piśmiennych*. Kraków: Towarzystwo Naukowe „Societas Vistulana”.

Korotaj Władysław. 1967. *Z problematyki staropolskich programów teatralnych*. W: *Wrocławskie spotkanie teatralne*. Pod red. Wandy Roszkowskiej. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich. S. 81–109.

Kowalczykówna Maria. 1984–1985. *Tańce i zabawy w świetle rękopisów Biblioteki Jagiellońskiej*. „Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej”, t. 34–35. S. 71–89.

Królica Anna. 2011. *Skrzynka z narzędziami*. W: *I Kongres Tańca. [Warszawa, 27–29.04.2011]. Raport*. Red. Julia Hoczyk, Joanna Szymajda. Warszawa: Instytut Muzyki i Tańca. S. 141–147.

Lange Roderyk. 2012. *Metodologia badań nad tańcem*. „Studia Choreologica”, vol. 13. S. 9–39.

Majewska Jadwiga. 2013. *My, Taniec. Antologia polskiej krytyki tańca po 1989 roku*. Wydawnictwo: Centrum Sztuki Mościce.

Majewska Jadwiga. 2013. *Świadomość ruchu. Teksty o tańcu współczesnym*. Kraków: Korporacja Ha!art.

Mamontowicz-Łojek Bożena. 1967. *François Gabriel Le Doux – baletmistrz i choreograf 1755–1823*. „Pamiętnik Teatralny”, z. 2. S. 212–230.

Mazur Katarzyna. 1997. *Obraz kultury tańca XVI i XVII wieku w świetle literatury popularnej (pieśni, tańców, padwanów)*. W: *Seminaria Staropolskie. Literatura w kontekstach kulturowych*. Red. Roman Krzywy. Warszawa: Uniwersytet Warszawski. S. 197–228.

Mieszek Małgorzata. 2021. *Muzyka, która „znaczy” w wybranych dramatach jezuickich*. W: *Taniec, kobiety i śpiew w literaturze oraz sztukach audiowizualnych*. Wrocław: Oficyna Wydawnicza Atut, Wrocławskie Wydawnictwo Oświatowe. S. 79–96.

Narewska-Siejda Agnieszka. 2021. *Literatura i taniec – propozycje badań*. „Ruch Literacki”, z. 6. S. 865–878.

Niemcewicz Julian Ursyn. 1957. *Pamiętniki czasów moich*. T. 1–2. Tekst oprac. i wstępem poprzedził Jan Dihm. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.

Nowak Tomasz. 2022. *Polski rękopiśmienny zbiór „Ballets de Noverre” – stan obecny i perspektywy badań*. „Studia Choreologica”, vol. 23. S. 121–150.

Okoń Jan. 2018. *Muzyka i taniec oraz ich funkcje wychowawcze w teatrach szkolnych jezuitów w Rzeczypospolitej XVI–XVIII wieku*. W: *Universalis et particularis. Ars praxis Societatis Jesu in Polonia*. Red. Bogna Bohdanowicz, Tomasz Jeż. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Sub Lupa. S. 307–342.

Pawłowska Małgorzata. 2016. *Muzyczne narracje o kochankach z Weroni. Wprowadzenie do narratologii muzycznej*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.

Polska stanisławowska w oczach cudzoziemców. T. 1–2. 1963. Oprac. i wstępem poprzedził Wacław Zawadzki. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.

Poniatowski Stanisław August. 2013. *Pamiętniki króla Stanisława Augusta. Antologia*. Wybór tekstu Dominique Triaire. Przekł. Wawrzyniec Brzozowski. Wstęp Anna Grześkowiak-Krwawicz. Red. Marek Dębowski. Warszawa: Muzeum Łazienki Królewskie.

Raszewska-Kursa Hanna. 2018. *Teoria tańca w polskiej praktyce*. Kraków: Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych „Universitas”.

Raszewska-Kursa Hanna. 2022. *Bibliografia zagadnień tańca poruszanych w „Pamiętniku Teatralnym” w latach 1952–2021*. „Pamiętnik Teatralny” [online]. Protokół dostępu: https://czasopisma.ispan.pl/pliki/pt/bibliografie/bibliografia_zagadnien_tanca.pdf [3.08.2023].

Raszewska-Kursa Hanna. *Archiwum Bożeny Mamontowicz-Łojek w Instytucie Teatralnym w Warszawie* [online]. Protokół dostępu: <https://taniecpolska.pl/krytyka/archiwum-bozeny-mamontowicz-lojek-w-instytucie-teatralnym-w-warszawie-analiza-zawartosci-zbioru-i-jego-potencjalu-dla-badan-tanca/> [18.08.2023].

Raszewska-Kursa Hanna. 2023. *Empatia, choreografia i śmiech jako nadzieja dla ludzkości. Komizm w sztuce tańca i choreografii w Polsce w XXI wieku*. Warszawa: Instytut Sztuki PAN.

Reglińska-Jemioł Anna. 2012. *Formy taneczne w polskim teatrze jezuickim XVIII wieku*. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie.

Reglińska-Jemioł Anna. 2013. *Mysł teoretyczna o sztuce tańca w piśmiennictwie jezuickim XVII i XVIII wieku*. W: *Piśmiennictwo zakonne w dobie staropolskiej*. Red. Magdalena Kuran, Katarzyna Kaczor-Scheitler, Michał Kuran, przy współpracy Dawida Szymczaka. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego. S. 297–307.

Rey Jan. 1959. *Życie i dzieło J. G. Noverre’a*. W: Jean Georges Noverre. *Teoria i praktyka tańca prostego i komponowanego, sztuki baletowej, muzyki, kostiumu i dekoracji*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich. S. 5–17.

Rock Judith. 1996. *Terpsichore at Louis-Le-Grand. Baroque Dance on the Jesuit Stage in Paris*. Saint Louis: The Institute of Jesuit Sources.

Słownik tańca współczesnego. 2022. Red. Małgorzata Leyko i Joanna Szymajda, przy współpracy Tomasza Ciesielskiego. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.

Szczepanowicz Barbara. 2016. *Muzyka i taniec w Biblii*. Kraków: Wydawnictwo Księży Sercanów.

Szyfman Arnold. 1954. *Ocalony rękopis i znalezione listy Noverre’a*. „Pamiętnik Teatralny”, z. 3–4. S. 63–98.

Szymajda Joanna. 2020. *Rynek książek o tańcu w Polsce*. „nietakt”, nr 3. S. 65–70.

Taniec w literaturze polskiej XIX i XX wieku. 2012. Pod red. Sylwii Karpowicz-Słowikowskiej i Elżbiety Mikiciuk. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.

Tańcząc piórem. Nauka w służbie Terpsychory. 2014. Red. Hanna Raszewska. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Muzycznego Fryderyka Chopina.

Teatr Narodowy 1765–1794. 1967. Red. Jan Kott. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.

Teatr jezuicki XVIII i XIX wieku w Polsce. Z antologią dramatu. 1997. Wstęp i oprac. Irena Kadulski. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.

Turska Irena. 1989. *Przewodnik baletowy.* Kraków: Państwowe Wydawnictwo Muzyczne.

Turska Irena. 2024. *Krótki zarys historii tańca i baletu.* Kraków: Państwowe Wydawnictwo Muzyczne.

Walczak Jakub. 2014. *Libretto jako (u)twór. Zagadnienia genologiczne i metodologiczne – zarys problematyki.* „Przestrzenie Teorii”, nr 22. S. 89–100.

Wierzbicka-Michalska Karyna. 1956. *Jeszcze o warszawskich projektach Noverre’a.* „Pamiętnik Teatralny”, z. 1. S. 102–104.

Wybraniec Marta. 2011. *Ikoniczność znaków baletowych.* „Językoznawstwo. Współczesne badania, problemy i analizy językoznawcze”, t. 5. S. 199–205.

Wybraniec Marta. 2014. *Program baletowy jako ważny element komunikatu baletowego.* „Językoznawstwo. Współczesne badania, problemy i analizy językoznawcze”, t. 8. S. 117–126.

Wybraniec Marta. 2015. *Dyskurs baletowy – postępowanie przygotowawcze.* „Językoznawstwo. Współczesne badania, problemy i analizy językoznawcze”, t. 9. S. 177–184.

Wybraniec Marta. 2016. *Libretto baletowe jako gatunek tekstu?* „Językoznawstwo. Współczesne badania, problemy i analizy językoznawcze”, t. 10. S. 201–207.

Zagórowska-Acebroni Marta. 1997. *Taniec w Polsce XIV i XV wieku na tle europejskim.* W: *Seminaria Staropolskie. Literatura w kontekstach kulturowych.* Red. Roman Krzywy. Warszawa: Uniwersytet Warszawski. S. 163–196.

METHODOLOGICAL APPROACHES TO DANCE CULTURE STUDIES:
THE NEED FOR DOCUMENTARY AND SOURCE-BASED PUBLISHING.
A REVIEW OF HISTORICAL DANCE RESEARCH

(abstract)

In light of the growing appreciation of dance as a subject of scholarly research (in theatre studies, literary studies, cultural studies, anthropology), the key question is not merely the purpose, but the method of publishing source texts related to the history of dance. There are still very few publishing initiatives that emphasize and promote the concept of source material, which is so crucial in the humanities. Such initiatives would facilitate the reception and advancement of research into the dance culture of past eras (much like the established series, e.g., “Monumenta Musicae in Polonia” or “Theatroteka. Źródła i materiały do historii teatru”, have done for related fields). On the fringes of these considerations, particularly in ballet criticism and theatre studies, there is also a noticeable ambiguity (also in terms of genre classification) regarding the status of the ballet libretto. The evaluation, analysis, and interpretation of the libretto (also as a primary source of the performance) seem to rely on unclear criteria. Discussions on the state of research into dance literature and sources in Poland, as well as its future prospects, have been held in cultural studies for years (their analysis was already undertaken, among others, by Janina Pudełek in “Pamiętnik Teatralny” as early as 1965). More recently, in the 2022 issue of “Studia Choreologica” (vol. 23), Tomasz Nowak publish an article titled: “Polish Handwritten Collection of Ballets de Noverre – Present Status and Research Perspectives”. This serves as evidence of the ongoing focused scholarly inquiry into this problem.

KEYWORDS

dance culture; ballet; old literature; Claude François Ménéstrier SJ; dance bibliography